

Terezině, Vysokém Mýtě. Rovněž bylo neobyčejně bohaté a rozmanité období po roce 1850. V novogotickém stylu bylo postaveno nové východní křídlo Staroměstské radnice v Praze a dále radnice v Trutnově, Novém Bydžově. Poměrně nejpočetnější jsou radnice novorenesanční, a to se slohovým zabarvením italským (např. ve Frenštátě pod Radhoštěm a Postoloprtech), nebo německým v Liberci, nebo ve stylu české renesance (přestavba v Kolíně) a novostavba v Pardubicích. Tzv. třetí barok se v architektuře radnice projevil zcela výjimečně (přestavba radnice v Berouně), zato secese je zastoupena poměrně rozsáhle a je pojata různým způsobem (nová radnice v Praze-Starém Městě a v Prostějově a nebo radnice v Šumperku). Rovněž kubismus se uplatnil ve stavbě radnic, např. u nerealizovaného Janákova návrhu úpravy průčelí nové radnice v Havlíčkově Brodě.

U Kibicovy práce, je třeba ocenit hutný styl analytického rozboru a rovněž zjišťování kompozičních schémat radnic. Autor sleduje, jak je při řešení hmoty staveb a jejich průčelí dosahováno charakteru radničních budov. V gotickém období to byla tři schémata. Typ štítový s věžičkou ve vrcholu štítu (byl zde umístěn patrně radniční zvon), typ s nárožní věží a typ centrální, kdy je radnice umístěna ve středu náměstí. V renesančním období se typologie obohatila a dosahuje osmi typů. Je rovněž sledováno dispoziční řešení dané především dobovými podmínkami. V práci je uvedena početná řada půdorysů typických radničních staveb (přízemí a prvé patro). Pozornost je také věnována i vnitřnímu vybavení radničních budov, s některými vybranými ukázkami uměleckých děl, nábytku a předmětů hmotné kultury. V závěru práce jsou tři mapy, které sledují: I. Radnice přestavěné nebo zbořené; II. Radnice gotické a renesanční; III. Radnice barokní a radnice postavené v 19. století. Na těchto mapách je zakresleno 109 průčelí radnic v českých zemích.

Monografie K. Kibice představuje první syntetické zpracování radniční architektury v celém jejím historickém rozpětí. Práce je založena na mnoholetém stavebně historickém a historickém průzkumu jednotlivých radnic, chronologicky a morfologicky zařazených do jednotlivých období. Je nesporné, že určení výstavby jednotlivých etap radnic a jejich chronologie byly v nejednom případě značně náročné, vyžadovaly rovněž rozsáhlý průzkum, nejen historické literatury, ale v nejednom případě také průzkum archivní. Předností práce je rovněž uvedení radnic již neexistujících, nebo přestavěných. Průzkum přinesl v jednotlivých městech zjištění celé řady neznámých, často výjimečných radnic, jejichž popis, rozbor a zejména rekonstrukce průčelí, patří k dalším přínosům práce. Kniha je psána velmi hutnou formou, jak po stránce textové, tak také grafické. Je třeba ocenit grafickou úpravu, trojsloupcovou sazbu a barevné reprodukce znaků jednotlivých měst od Jindřicha Herbrycha. U půltónových pozadí plánové dokumentace nelze považovat jejich užití za šťastné, neboť zkresluje čitelnost plánů, zejména u menších formátů. U městských znaků by bylo vítané chronologické určení, neboť je velmi dobře známo, jak v nejednom případě si města od panovníka, nebo od vrchnosti, vylepšovala svůj městský znak. Monografie K. Kibice je nesporné jednou z nejlepších prací stavebně historických v posledním desetiletí a ukazuje, jak architektonicky bohatá a rozmanitá je naše radniční architektura. Jeho práce dohnala určité zpoždění, které naše země měly ve zpracování tohoto tématu oproti okolním, především západním zemím.

BOŘIVOJ NECHVÁTAL

E. Černý, Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Historicko-geografická studie v regionu Dražanské vrchoviny. Vlastivědná knihovna moravská. Svazek 74. Vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. Brno 1992.

Monografie E. Černého zaujímá významné místo v oboru historické geografie. Svým způsobem je to dílo ojedinělé, neboť vychází z důkladné rekognoskace terénu a studia všech dostupných pramenů písemných ke sledované problematice. Nedostatky pramenů písemných doplňuje autor prameny archeologickými. Tak se mu podařilo určit a přesně v terénu lokalizovat 61 zaniklých vesnic na Dražanské vrchovině včetně jejich plužin.

Práce E. Černého je rozdělena do pěti základních kapitol, v nichž podal přehled studia zaniklých středověkých vesnic a jejich plužin jak v naší, tak i v zahraniční literatuře. Velmi důkladně se zabýval otázkami metodickými ověřovanými vlastní praxí přímo v terénu. Nesmírnou hodnotu dokumentační mají zejména jeho vlastnoručně kreslené situační plány jednotlivých lokalit s vyznačením stop po středověkých usedlostech, mezních pásů i celých plužin. Dokumentací postupu kolonizace a tím vznikajících změn v poměru lesních ploch k orné půdě dochází autor k poznatku ekologických proměn, které i v opačném procesu zanikání vesnic se opět projeví v nárůstu lesních porostů. Autor věnoval pozornost i vztahu nadmořské výšky k procesu zanikání vesnic. Vzhledem k tomu, že z písemných pramenů nebylo možno určit jak dobu vzniku, tak i zániku vesnic, využíval prameny archeologické, zvláště keramiku, k vymezení časových hranic. Z tohoto hlediska je velmi názorná tabulka na str. 125–127.

Důležitou součástí práce E. Černého je jeho metodika povrchového průzkumu. Zvláště doku-

mentace terénních stop po středověkých plužinách na tak rozsáhlém území (650 km²), nemá na našem území zatím obdoby. Nejen z hlediska historicko-geografického, ale i ekologického a památkářského má práce E. Černého zásadní význam pro dokumentaci a záchranu původního přírodního prostředí, neboť současná agrotechnika a lesní hospodaření působí značné škody na historickém reliéfu krajiny.

Tato práce E. Černého dává řadu podnětů k dalšímu výzkumu zaniklých středověkých vesnic i v dalších částech Moravy. Výsledky dosažené pečlivým rozbořem sídlištních poměrů na Dražanské vrchovině podstatnou měrou přispívají k zásadnímu řešení složité otázky procesu pustnutí středověkých vesnic a jejich polí.

VLADIMÍR NEKUDA

Sabine Felgenhauer-Schmiedt, Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde. Europäische Hochschulschriften. Reihe XXXVIII. Archäologie. Frankfurt am Main 1993.

Není nadsázkou, jestliže práci S. Felgenhauerové o archeologických nálezech z období středověku označíme jako velmi zdařilý obraz, znázorňující všední život středověkého člověka. Základ jejího díla tvoří sice nálezy z rakouského území, ale její znalost archeologických pramenů z celé střední Evropy jí umožnilo, aby svou prací obsáhla celý středoevropský prostor. Jak široký záběr z oboru středověké archeologie autorka podává, ukazuje nejlépe obsah celé práce rozdělené do sedmi kapitol.

První kapitola je věnována archeologii středověku jako vědnímu oboru a jeho zaměření na terénní výzkum. Na základě archeologického výzkumu jsou osvětlovány dějiny osídlení, vývoj měst, vznik opevněných sídel, vývoj vesnic a domu, síť cest a církevních objektů. Archeologické prameny se tak stávají důležitým zdrojem poznatků i o hospodářských a sociálních dějinách středověku včetně dějin kultury.

Ve druhé kapitole rozebírá S. Felgenhauerová archeologické nálezy podle surovin, z nichž byly vyrobeny, tj. keramiku, sklo, kovové předměty, a to ze železa, barevných a drahých kovů, ze dřeva a kosti.

Ve třetí kapitole autorka srovnává archeologické nálezy se soudobým vyobrazením a prameny písemnými.

Čtvrtá kapitola je těžištěm celé práce. Autorka zde vynaložila velké úsilí o to, aby na základě archeologických nálezů rekonstruovala život ve středověku. Zejména výzkum sídlišť jí poskytl doklady o obydlí a o jeho vybavení. Archeologickými výzkumy byla zjištěna obydlí jak zahloubená (zemnice), tak i na úrovni terénu. Povrchové domy měly stěny roubené, pletené nebo i celokamenné. Z vnitřního vybavení domu věnovala autorka pozornost podlaze, střeše, oknům, otopnému zařízení, způsobu osvětlení, nábytku, nádobí a příborům. V této souvislosti se pokusila postihnout i výživu, oblékání a ozdobné předměty.

Každodenní život člověka sledovala S. Felgenhauerová v souvislosti s jeho prací. Z výrobních odvětví byly nejdůležitější zemědělství a řemeslná výroba, na niž navazoval obchod. Nejvíce obyvatel bylo zaměstnáno v zemědělství. Na základě archeologických nálezů se autorka pokusila zobrazit práci na poli v jednotlivých ročních obdobích. Zemědělské usedlosti si nelze představit bez dobytka. Chov domácích zvířat rekonstruovala autorka na základě nálezů kostí a předmětů s chovem dobytka spojených (kravské zvonce, nůžky na postřih ovcí, podkovy apod.).

Řemeslnou výrobu charakterizovala S. Felgenhauerová nejen na nálezech výrobků, ale i řemeslnických dílen a v různých společenských prostředích jako byly hrady, města a vesnice. Pátá kapitola je zaměřena na prostředí šlechtických sídel, odkud pochází řada nálezů z výstroje koně (podkovy, třmeny, uzdy) i jezdce-rytíře (zbraně, ostruhy, součásti oděvu). V této kapitole soustředila autorka většinu důležitých nálezů z celého středoevropského prostoru.

Šestá kapitola, zabývající se lovem, byla autorkou koncipována na základě osteologických nálezů z divokých zvířat.

Sedmá kapitola má název Čtení a psaní. Z předmětů vztahujících se k tomuto tématu si autorka všimá kování knih a knihařských dílen. Jako příklad uvádí Letanovce na Slovensku. Nálezy dřevěných voskem potažených tabulek svědčí o způsobu výuky psaní.

V osmé kapitole shromáždila autorka doklady, jež dosvědčují různé hry: hrací kostky, miniaturní nádoby, koníčky apod.

Devátá kapitola je věnována duchovní stránce středověkého člověka. Z archeologických pramenů jsou pro toto téma nejdůležitější pohřebiště. Autorka sledovala nálezy z hrobů, kult mrtvých, různé pověry, votivní obrazy a projevy poutnictví.

Důležitou součástí publikace je podrobný věcný rejstřík a výběr vyobrazení, zejména kartografické znázornění s rozšířením jednotlivých druhů nálezů.

Práce S. Felgenhauerové zaujme v oboru středověké archeologie významné místo především

svou vazbou archeologických pramenů na prostředí, ve kterém plnily svou každodenní funkci. Z tohoto hlediska je to dílo záslužné a v dosavadní literatuře ojedinělé. Pro studenty archeologie středověku je to současně názorná učebnice.

VLADIMÍR NEKUDA

Michał Parczewski, Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen. Veröffentlichungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte, Band XVII, Wien 1993.

Otázkou počátků časněslovanské kultury Slovanů mezi řekami Odrou a Vislou se M. Parczewski zabýval v polské historiografii ve dvou svazcích: Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce, Kraków 1988 a Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce, Kraków 1988. Cílem německé verze je shrnutí výsledků obsažených v uvedených pracích a jejich zpřístupnění širší odborné veřejnosti. Práce je rozdělena do devíti kapitol, v nichž vysvětlil nejprve cíl práce a dějiny bádání, dále podal přehled pramenů a provedl analýzu nálezového fondu, zejména keramiky, šperků a předmětů denní potřeby vyrobených z kovu, kostí a kamene. Ve čtvrté kapitole se autor zabýval otázkami chronologickými. Další část knihy je věnována osídlení, otázkám hospodářským a společenským. V kapitole o duchovní kultuře se zabýval způsobem pohřbívání a zvyky. V závěrečné kapitole se autor pokusil o rekonstrukci dějin časně slovanské kultury v Polsku.

Pramennou základnu k řešení časněslovanské kultury v Polsku tvoří 32 nalezišť se 129 nálezo-vými celky. V nálezo-vém souboru je nejpočetněji zastoupena keramika, která představuje 50 celých nádob a 7 200 střepů z nádob (hrnců a mís). Několik desítek připadá také na pražnice a talíře. Většina nádob byla zhotovena bez použití hrnčířského kruhu. Některé nádoby vykazují stopy otáčivé podložky a použití dřevěné šablony. Celé nádoby dělí autor do 12 typů a v rámci jednotlivých typů rozlišuje několik variant. Také v okrajové profilaci rozlišuje M. Parczewski 6 typů. Z výzdobných motivů jsou na časněslovanské keramice zastoupeny svazky horizontálních rýh a vlnic, jednoduché rýhování, vlnice a vpichy. Ve vpichové ornamentice spatřuje autor vliv keramiky germánské. Zabývá se genezí pražského typu, konstatuje, že se doposud nepodařilo osvětlit rychlé rozšíření tohoto typu nádob. Připomíná, že nejstarší doklady pražského typu pocházejí z povodí Dněstru a Prutu již z 5. století.

Dotýká se rovněž otázky datování keramiky tornowského typu, o níž soudí, že její genezi nelze zatím uspokojivě vyřešit. Zdůrazňuje však, že lid s keramikou pražského typu představuje starší fázi osídlení.

Stejně složitá je otázka keramiky skupiny Sukow – Menkendorf – Feldberg, která v severní části Německa je označována za nejstarší. Obtížnost spočívá dále v tom, že tato keramika existuje vedle sebe po několik století. Časná fáze keramiky skupiny Sukow je charakteristická pro první slovanskou vlnu na severním pobřeží Baltu (severní Německo a Polsko).

Nejstarší slovanská obydlí na sledovaném území představují zemnice čtvercovitého půdorysu s ohništěm nebo pecí v rohu. Jejich plošná výměra se pohybuje v rozmezí 6,3–23 m², v průměru však 10–15 m². U některých půdorysů byly zjištěny i kulové jámy. Otopná zařízení byla zjištěna i mimo obydlí. Pro malý rozsah sídlištních výzkumů nebylo možno provést rekonstrukci časněslovanské osady.

Na základě dosavadních nálezů lze klást nejstarší slovanské osídlení již do druhé poloviny 5. století v Malopolsku, Mazovsku, Slezsku a západním Velkopolsku, zatímco ve středním Polsku a Pomořansku do druhé čtvrtiny 6. století. Za horní hranici časněslovanského osídlení považuje autor pro polské území přelom 6./7. stol. až první polovinu 7. století. Nejstarší doklady časněslovanské kultury v Polsku představuje pražský kulturní okruh, přičemž autor nevyklučuje ani vlivy ze severovýchodních oblastí.

VLADIMÍR NEKUDA

Petr Čornej: Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Panorama, Praha 1992, 280 s., 32 s. černobílé přílohy, množství vyobr. v textu.

Snad žádný z velkých vojenských střetů provázejících dějiny českého státu nevyvolává tolik rozporuplných hodnocení v řadě vědeckých prací i populárně a publicisticky pojatých pojednání řady autorů, kteří se touto tematikou v rámci jednoho z klíčových údobí našich dějin zabývali. Není jistě bez zajímavosti, že ač se problematice bitvy a celého období věnovala v řadě shrnujících základních dílech k dějinám husitství i v dílčích studiích řada předních badatelů (např. J. Pekař, K. Krofta, F. M. Bartoš, O. Frankenberger, R. Urbánek, J. Durdík, J. Macek, J. Kejř, F. Šmahel, J. Válka, M. Polívka a další), monografie o bitvě z pera R. Urbánka vyšla před téměř šedesáti lety právě k pětistému výročí střetnutí, jež skončilo porážkou radikálního křídla táborů a sirotků (R. Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934).